Dat onverstandigh blijven des menschen eenighe zonde ende oorsake van alle doolinghen zy

D.V. Coornhert

bron

D.V. Coornhert, ‘Dat onverstandigh blijven des menschen eenighe zonde ende oorsake van alle doolinghen zy’, uit: D.V. Coornhert, *Wercken. Deel I*, Jacob Aertsz. Colom, Amsterdam 1631

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coor001dato02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

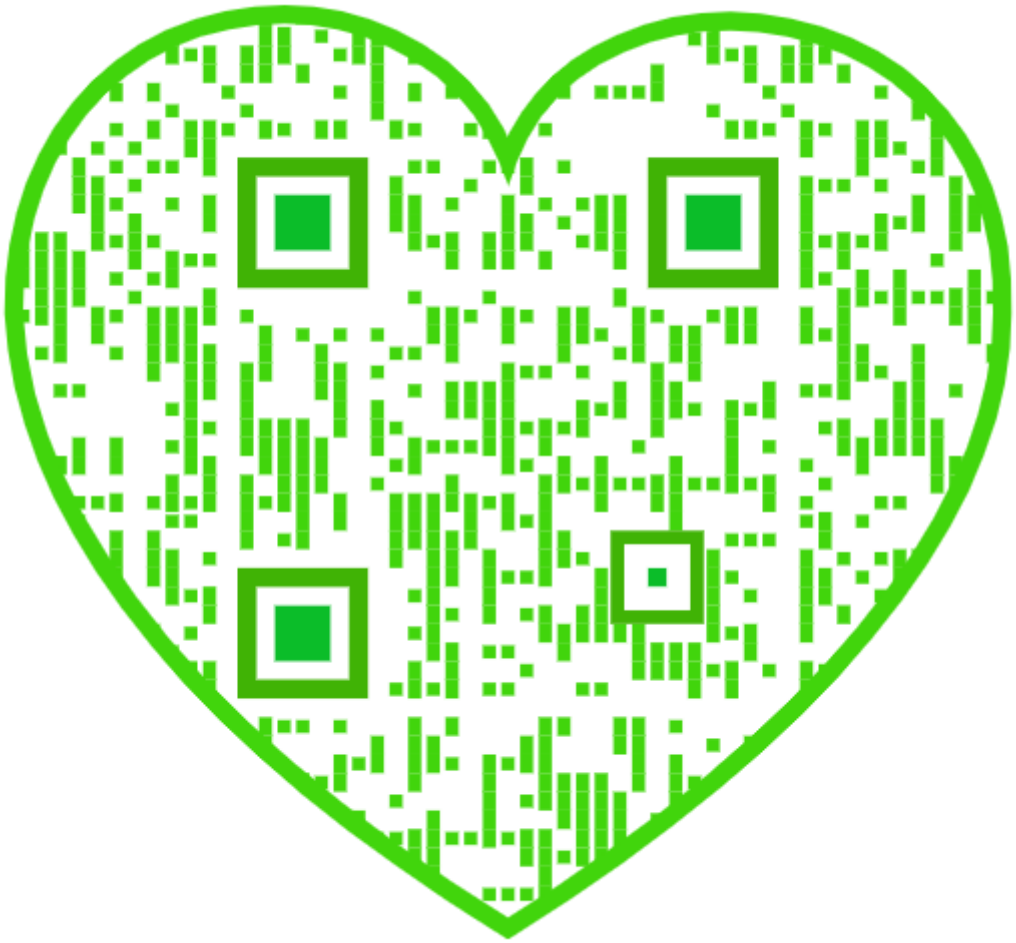

Dat Onverstandigh blijven des Menschen eenighe zonde ende oorsake van alle Doolinghen zy.

Door D.V. Coornhert.

Psal.31. Vers.9.
En wilt niet werden als Paerden ende Muylen, in den welcken gheen verstandt en is.

Psalm 48. Vers.13.
De Mensch, als hy in Eere was, en heeft het niet verstaen, ende is den Onwetende Dieren ghelijck geworden.

Onverstandigh blijven is des Menschen eenighe zonde, oorsake van alle Dolinghe.

Onverstandigheydt en noeme ick hier niet blindtheydt ofte duysterheydt: Maer een alghemeene dervinghe van Onderscheydelijcke kennisse der dinghen, den Menschen om wel leven noodlijck sijnde. Voorwaer des menschen redelijcke ziele en is inder Kindtscheyt niet blindt, noch zy en derft het voncxken des Godlijcken Lichts niet maer zy derft kennisse der dingen die in der werelt sijn, recht als een jong knechtken comende eerstmael binnen een Winckele om een Ambacht te leeren menigherleye ghereedtschappen daer vindt ten Ambachte dienende, die hy alle met open ooghen int licht wel ziet, maer niet en kent met onderscheydt wat elck is, ende waer toe nut. Nu ist een ander dinck Onverstandigh sijn, ende een ander ist Onverstandigh blyven: Want wy alle te samen buyten onsen toedoen ende schuldt onverstandigh sijn gheboren: maer niemandt en blijft buyten sijn toedoen ende schuldt onverstandigh. 'tOnverstand is in onse kundscheyt sonder tijdt ende oeffeninghe, maer sonder tijdt ende verkeerde oeffeninge [+]en blijft dat niet in onse manheydt. Ende onmoghelijck ist, nature haren ganck behoudende een verstandel eerst-geboren kindeken te vinden maer een verstandigh man te vinden is wel moghelijck.

[+] *Van de oude kintsheydt siet Seneca: in Sapientē non cadere injunā Lib.2. cap.12.*

Gheen eerst gheboren kindeken en sal van sijne Moeder, noch gheen vijf-jarigh Ioncxken van sijnen Schoolmeester ghestraft werden: 't een om dat het niet eten, spreken ende gaen: Ende 't ander om dat het gheen goede Latijnsche vaerssen maken en can. Want de Moeder ende Schoolmeester verstaen wel dat niemandt met Wetenschap ende Conste gheboren werdt, ende dat die twe sonder een bequaem verstandt, onderwijsinghe, tijdt ende oeffeninghe sulcx niet en vermoghen te connen: Daeromme oock onredelijck achtende den kinderkens te straffen om 'tgunt hen onmogelijck ende daer deure oock buyten heuren schulden is. Sijn de menschen dus rechtvaerdigh, hoe sal't sijn met Gode, by wiens rechtvaerdicheyt der Menschen gherechtigheyt een onrechtvaerdigheyt te achten is? *Soo dan zotheyt in des [+]kinds herte tsamen ghewonden is*, en sal Godt immers den kinde niet af eyschen eenighe verstandigheyt, die hem onmoghelijck is te hebben. Ten heeft noch niet versocht, ende *wat [+]can hy weten die niet en versoeckt?* De kindtsche Onwetenheyt is dan buyten hun schuldt, ende en is Onverstandigh sijn gheen zonde. [+]Want in een nieu gheboren kindeken verstandt te vinden, en waer niet minder onnatuerlijck ende miraculeus, dan rijpe Druyven hier te Lande in Ianuario aen den stock te vinden. Hier door verwonderden sich oock de Doctoren so seere vande oubejaerde, maer Godlijcke ende overnatuerlijcke wijsheydt Iesa, noch niet dan twaelf-jarigh wesende. Soo staet [+]daer oock gheschreven, dat Iesus op-wies in wijsheyt ende in oudtheydt. Op de Spreucke Luc.2.40. Ende dat kindt wies ende werdt sterck inden Geest, vol alder wijsheydt, commenteert I. Calvijn in sijn Harmonia aldus: *Daer en is gheen twyfel aen, of hy verstaet daer inne te begrypen dat sijn Ziele oock onderworpen is geweest d'Onwetenheydt*. Ist zonde soo was in Christo zonde, maer dat is so niet, want hy is ons in allen ghelijck gheworden, zc. daerom gheen zonde. Ende seydt aldaer noch: *Onverstand is gheen straf vande zonde, want Adam ignoreerde veele dinghen voor sijnen valle, ooc weten't d'Engelen niet al*.

[+] *Pro.22,15*

[+] *Eccl.34,9*

[+] *I Onverstādigh sijn en is geen zonde.*

[+] *Luc.2.18*

'tVoorsz. blijckt mede aldus: Daer onverstandt is, ontbeertmen der dingen onderscheydelijcke kennisse: Daer gheen onderscheydt is, en mach gheen gebruyck sijn van Redene, diens werck is, 't eene teghen 't ander overwegende, 't beste te ondersoecken: Daer dit niet en gheschiedt, en mach oock gheen begheerte, verkiesinghe nochte wille wesen: Nu is alle zonde willigh, soo datmen gheen zonde en vindt sonder een teghenwille Godes, dat is, sonder anders te willen dan Godt wil. Gemerckt nu inden eerst-ghebooren kinderkens gheen wille en is, sonder welcke men niet en zondight, soo en mach inden selven oock gheen zonde wesen. Is dan heure aenghebooren ofte natuerlijcke Onverstandigheyt oock geen zonde, so is Onverstandigh sijn gheen zonde.

Wederomme ghelijck niemandt rechtelijck strafbaer is, om 'tgunt hem onmoghelijck is, so werdt elck straf waerdigh als hy niet en is, dat hy moghte sijn, ende dat hem nut, oock gheboden is. Also en soude een Iongher, die, als andere kinderen naerstigh leerden, spelende sijne Lessen versuymde, ende na een Iaer schoolgaens niet een A voor een B en conste, niet onstrafbaer sijn, by alsoo verde by hem bemerckt werde een vernuft ter Leeringhen bequaem sijnde. Om des wille staet oock by de voorghemelde aengheboren Ieughdelijcke zotheyt ghevoeght, *ende de roede der onderwysinghe sal die daer wt dryven:* Want desen was't mogelijck, [+]te weten, 't gunt hy door sijne moetwillige versuymenisse niet en weet, ziet so is niemandt onschuldigh in't niet verstaen van 'tgoet hy vermoghte, [+]schuldigh was, ende behoorde te verstaen.

[+]*Pro.22,10*

[+]*2*
Onverstādigh sijn int gunt mē mogte verstaen is zonde.

Men ondersoecke nu wat alle menschen vermoghen ende schuldigh sijn te verstaen, ende eerst het vermoghen. Dat de mensche een leerlijcke, begrijpelijcke ende vernuftighe nature heeft, blijckt in sijne betemminghe ende Heerschappye alder Dieren, ende insgelijcks inde leeringhe van so menighe scherpsinnighe Consten, Ambachten ende Neringhen, van de welcke [+]d'eene dese, ende d'andere die, ende veelmaels een Mensche veele verscheyden konsten leert die te vooren niet en verstondt.

[+]*3*
De mens mach verstandigh worden.

Maer al ist so dat de mensche mogelijcheyt heeft omme verstandigh te worden, so en verstaet niemandt nochtans te recht anders dan 'tgunt hy ghehanteert heeft. Also weet hy [+]van Ossen te segghen die den ploeghe hanteert, van beelden die 't beeldsnyden pleeght, van yser ende kolen, die de smederye oeffent, ende van [+] potten die 't potbackers radt omme draeyt. Maer gheene van dese en verstaen sich vanden rechte: Wat billich ende recht is en con-

[+]*Ec.38,26*
[+]*Ecc.39,1*

nen sy niet voortbrenghen nochte en connen gheene verborghene wijse redenen vinden. Dit can alleene doen die sijn ghemoet begheeft om des Heeren Wet te verstaen. Want die ervaert vlytelijck der Ouderen wijsheydt, ende oeffent +sich inden Prophetien. Hy onthoudt het segghen der vernaemde Mannen, dringhet inne totten verstande der cloecke redenen, brengt dat metter tijt aen den dagh, ende oeffent sich daer inne sonder ophouden.

+4. Elck verstaet best dat hy meest hāteert.

Al ist nu soo, dat de voorsz. ende alle andere +Ambachten, Consten ende Lichamelijcke oeffeninghen nut ende noodtlijck sijn tot des Lichaems onderhoudenisse, soo en sijn die nochtans niet so oorbaerlijck voor de Ziele, want die oock heeft hare besondere nootdruft vreemt ende verscheyden (soo de Ziele oock vanden Lichame is) van alle sulckdanighe uyterlijcke ende lijflijcke saken, namentlijck goetheydt, der zielen voedtsel ende leven. Dese en wert niet verkreghen sonder goetheyts Liefde, die niet sonder goetheyts kennisse, ende niet sonder goetheyts oeffeninge, dats Deughde.

+5. VVaer inne de mensch behoort verstandigh te wesen.

So veele nu d'Eeuwigheydt, den tijt, ende de Ziele 'tlichame, in gedurigheydt ende waerde te boven gaet: soo vele behooren wy naerstigher te wesen, omme der Zielen dan des Lichaems noodtdruft te verstaen, te besorghen ende te vercrijghen. Des lichaems bedieninghe is zonde, maer der zielen verbeteringhe is dierbaer, saligh is de Mensche ende Gode aenghenaem *als sijnen heylighen mondt* (Christus Jesus) + *die tusschen dit snoode ende dierbare heeft het waerachtige onderscheyt*, by den mondt Godes uytghesproken, te weten: Dat de zielt beter is dan de spijse, die ten lichame dienstlijck +is. Oock beter dan alle de voorsz. uyterlijcke Konsten, die by al de werelt sonder ophouden als alleen noodtlijck schijnende in henluyden Ooghen, met versuymenisse der Zielen, alleen benaerstight, bejaeght, ende besorght werdt.

+Hiere.15.19.

+Mat.6.25

Alsmen dan het Christendom noch al ter sijden stelt, soo blijven oock de Heydenen, Turcken, Ioden, ende alle Menschen noch ghehouden tot het verstandt ende oeffeninghe der Deughden, by aldien zy de menschelijcke name met recht willen voeren. Want ghemerckt de menschen sondelringhe van den Dieren onderscheyden sijn met de Gedelijckheydt, soo sijn zy oock schuldigh redelijck te leven. Niemandt en leef redelijck, dan die Redene in sijne daden ghebruyckt, waer men Redene gebruyckt, daer werdt goet wt quaet onderscheyden, daer werdt dan oock 'tgoedt voor 't beste gheoordeelt, voor 'tbest verkoren, voor 't beste ghgewilt ende ghewrocht. Dits oeffeninghe van Deughde. Soo wie dan gheen Deughde en oeffent, die en ghebruyckt gheene Redene, ende en is daeromme oock gheen mensche, maer een beeste. Van sulckdanighe staet gheschreven: En wilt niet worden als een Paerdt ende Muyle, die +gheen verstandt en hebben.

+Psal.31.9

Al waert dan oock moghelijck dat een mensche alleen wiste alle de Ambachten, Neringhen ende Konsten, die van aenbeginne af oyt van alle menschen te samen gheweten sijn geweest, is hy onverstandig hinder Deughden, hy en sal om sulck sijn onverstandt niet min strafbaer sijn, dan of hy van alle d'andere dinghen niet altoos en verstondt, want hy en verstaet niet dat hy sonderlingh ende meest behoort te verstaen, ende dat hem noodtlijckst, oock meest bevolen is. Immers hy waer des te meer strafbaer, ghemerckt hy sulck fijn vernuft tot allen saken so begrijpelijckl sijnde, soo schandelijck met versuymenisse van de beste dinghen hem alleen betamelijck, tot den snoodtsten dinghen misbruyckt heeft. Een goet Backer gheen verstandt hebbende van Brouwen, is niet te straffen, een goedt Brouwer niet wetende van

backen, en is niet te lasterē, nochte een goet Timmerman niet connende backen of brouwen, en is niet te schelde, want alle dese dinghen van een mensche niet geeyscht en werden: maer is de Backer int backen, de Brouwer int brouwen, ende de timmerman in't timmeren onverstandigh, zy sullen onghetwijfelt berispens ende beschuldighens waerdigh sijn, want elck schuldigh is te verstaen 't gunt hy hanteert, ende dat zijnen staet betaemt. Van ghelijcken indien een Coninck sijne Ondersaten vredelijck beschermen ende rechtvaerdelijck Oordeelen can, hy en is niet strafbaer, al en conde hy niet meesterlijck Musijck singhen: Maer hy soude eer te straffen sijn indien hy konstigh Musijcken konste. Dit verstondt de Heydensche Coninck wel, die hoorende sijnen zoone Alexander abelijck zinghen, hem vraeghde, of hy hem niet en schaemde dat hy soo wel zanck. Want soo veele tijdts ende naerstigheydts als by hem besteedt was aen't wel zingen, hadde hy ontstolen de Leeringhe van wel ghebieden, 'twelck hem als toekomende Coning sonderlinghe te leeren betaemde. Daeromme oock Agesilaus der Lacedemonier Coninck, ghevraeght sijnde wat elck jonckheydt behoorde te leeren, wijslijck antwoordende seyde: *'tGunt elc in d'outheyt sal pleghen*.

Nu zietmen in de Landen ende Steden ghelijck als van verscheyden Ledekens aen eenen lichame, d'een dit, d'ander dat, ende elck wat sonderlings na sijnen state doen, pleghen ende hanteren: Maer't gunt allen menschen, niemant uytghenomen, aengaet ende betaemt, is wel leven. Wel leven is (so ghehoort is) Deugdelijck leven. In alle Ambachten ende Consten sijn Proeven vande Meesterschappen. Daer vindtmer niet alleen veele, die deur't genoegh doen vande Proeve de Meesterlijcke name verdienen. Maer oock niet weynigh, die meer doende dan de Meester-proeve is eysschende met heure vernuftighe oeffeninghe wat nieus vinden, ende de Consten ofte Ambachten verbeteren. Hoe seltsaem (leyder) werdt yemandt ghevonden die met der Deughden proeve (dat oprechte Liefde is) de Meesterschappe van een onschuldigh leven, ende de waerdigheydt van den Christen Name bereycken mach? Nochtans en is niet te twijfelen zy en souden in desen oock verstandigh, ende der Christen Name waerdigh moghen werden, by aldien zy luyden heure Redelijckheydt te wercke stelden, ende die Godlijcke aengheboden genade so wel ghebruyckten in dese Konste van wel leven, als zy die wel vlijtelijck misbruycken in't bejaghen [+]van 't gunt de waerheyt selve veele snooder seyd te wesen dan 't leven, dat is de spijse, in welcx bejagen zy henlieden oock ongelijc kloecker betonen dan de kinderen des Rijcx int heure. [+] Hier en mach den Naem-christenen heure valsche onschuldt der menschelijcker broosheyt niet ontschuldighen, gemerckt wy vande Godlijcke ghenade, omme verstandigh te werden voorsien zijn met ghenoeghsame middelen, die onder meer ander sonderlinghe vier zijn, te weten, d'Eeuwigheydt der onsichtbare Ziele,

[+]*Mat.6.25*

[+]*6. Vier middelē, dienende dē mensche omme te geraken tot verstādigheyt.*

die met gheen verganckelijcke sichtbare dingen vernoegsten en mach: Der *Zielen Redelyckheydt*, waer deur 't goedt van 'tquade onderscheyden mach werden: De *clare getuygenissen* van de H. Schrifture, die ons voor't quade waerschouwen, ende ten goeden aenlocken: ende het *Beelde Gods in ons*, te weten het levendigh zadeken van sijn ware woordt, daer door wy tot waerachtighe kennisse van ons selve ende van Gode moghen gheraken.

Ist niet een groot behulp omme den Menschen tot verstandt te voorderen, dat de Ziele sonder te hebben verstandt ende kennisse van Christo (die der zielen voedtsele ende broodt is) so luttel mach rusten, vernoegen ende te vreden zijn, als de hongherighe maghe sonder Spijse? Dat gheen Creature de ziele verzaden mach, en behoeft gheen bewijs. Maecht dan yemant hem selve eenighe Afgoden Creaturen, daer op sijn lust, begheerte, hope, troost, ende toeverlaet stellende (so elck doet op't gunt hy buyten Gode bemint) hy sal ter noot die bevinden, arm int gheven, stom int troosten, doof int aenroepen, blindt int leyden, sinneloos int raden, machteloos int helpen, ende niet dan ydele, onnutte, lastige, ja schadelijcke beelden, die selve allen onderstant, dienst ende hulpe behoevende sijn. Daer verneemtmen in de plaetse van't begheerde broodt, kern ende wesen, niet dan draf, doppen ende schaduwen, die niet anders [+]dan eenen dien droomt dat hy eet, ende ontwakende noch honghert, sulcke onwijse zielen noch ydel, hongerigh, ende onverzaedt laet blijven. Deur dit onghenoeghen werdt de mensche dan sonder ophouden vermaent, gheprickelt, aengeport, gedrongen, ja genoegh genootsaeckt yet te soecken dat sijnder zielen ghebreck soude mogen stelpen, sonder verkrijginge van 'twelcke de ziele nimmermeer noch selve rustē, nochte den mensche in rusten laten en mach, so gheschreven staet: *De Godloosen en hebben geenen [+]vrede*. Dat oock so moet wesen, gemerckt God alleen selve de vrede, ghenoeghte, ruste ende blijdtschappe is, ende daeromme sonder desen Godt des vreden te hebben, oock niemandt in vreden mach sijn. Int bevinden van desen onvrede ende ongenoeghen, doet de noodt broot soecken, want men vindt gheen scherper spore dan honger, overmidts dat ghegheten moet sijn, al waren alle boomen galghen. Hier verstaetmen licht wat noodtsaeckelijcker oorsake der zielen noodtdruft den Mensche is tot een onophoudelijck soecken. Alle soecker inden geloove, moet het ghesochte vinden: want hy soeckt na raedt van den Belover, wiens toesegghen hy warachtigh te wesen betrout, ende daeromme oock eenvuldelijck volght meer dan sijn eyghen waen, die hy nu oyt zot ende valsch heeft bevonden.

[+]*Esa.29.8.*

[+]*Es.57.20*

Maer d'ongheloovighe werelt en kent heure eyghen zotheydt niet, volght heur verkiesen boven den raedt Christi, ende soeckt dwaeslijck inden schaduwen 'twesen, sonder immermeer ruste oft ghenoeghen te vinden. Wilmen nu zien dat d'onkunde van dese heure moedtwillighe ende hardtneckighe zotheyt geen onschuld altoos en heeft, men ondersoecke wat pondt alle menschen ontfanghen hebben van de Godlijcke ghenade, om woecker in't verstandt mede te doene. Mach de ghene oock segghen dat de kennisse van hem selve boven sijn vermoghen [+]is, dien moghelijckheydt van Gode is ghegheven, om deur de gheschapene dinghen den Schepper te leeren kennen? Wie can met redelijcke oogen d'eendrachtige ordene van [+]soo menigvuldighe dinghen aen den Hemele [+]ende op der aerden aenschouwen, sonder te verstaen datter een volcomen Wijsheydt moet sijn, die sulcx alt'samen voorsichtelijcken beheert ende bestiert? Dese redelijckheyt in ons altsamen verleent in onse redelijckheyt, 't ooge der zielen, omme 't goedt te ondersoecken, te kennen, te

[+]*Rom.1.20*

[+]*Sapien.13*

[+]*Iob.12.7.8.9.*

beminnen ende t'aencleven. Dit was de Leydtsterre inden Orientaelschen Vroeden. +D'eenvuldighe onschuldigheyt in Abimelech, de vernuftighe beraedtsaemheydt in Iethro, +de lijdtsame ghelatenheyt in Iob, ende de Godvruchtighe +miltheyt in Cornelio. By welcke +Schriftelijcke Heydenen (sonder hier van Socrates + Heyligheyt, van Aristidis Rechtvaerdigheyt, +van Photions Godtsvruchtigheydt, van Cathonis standtvastigheydt, ende van ontallijcke meer anderens deughdelijckheyt, ghetrouheyt ende oprechtigheyt te verhalen) meer dan ghenoeghsaem mach blijcken dat het hongherigh soecken, deur 't behulp van de Godlijcke Redene, mitsgaders van 't zadeken des ghemoedts (ons deur de Godlijcke ghenade deelachtigh ghemaeckt) sonder eenigh behulp van de Letterlijcke Wet des Heeren, vermoghen heeft ghehadt omme den goedtwillighen Menschen te brengen tot Kennisse, tot Deughden, tot Christum, ende deur Christum tot Gode.

+*Matt.2.2*
+*Gen.20.6*
+*Gen.20.6*
+*Exo.18.9.*
+*Iob.1.21.*
+*Act.10.4.*

Hoe veele te lichter moet dit dan noch vallen als daer by ghevoeght is de ghewisse handtleydinghe van de H. Schrifture? Die beschrijft de zonde, stelt haer vruchten, ghequel, doodt ende verdoemisse, als in eenen claeren Spieghele voor oogen, ende waerschout voor't quade. Sy dreyght, oordeelt, wroeght, ende straft hovaerdye, gierigheyt, nijdigheydt, onkuysheydt, dronckenheyt, ende alle ongerechtigheyt. Sy vermaent ons ghetrouwelijck met vertooninghe van veele treffelijcke Exempelen van der zondaren grouwelijcken eynde, alle boosheyt te vlieden, en zy wijst ons bequame, sekere ende lichte middelen omme 'tquaedt te vermijdē te laten en te ontkomen. Des Duyvels laghen melt zy, sijne schalckheydt verraet zy, ende sijne listen, bedrogh ende valscheden verclaert zy, soo merckelijck, naecktelijck en so opentlijck, dat hy niemand, sijns ondanckx, verlacken, verrasschen en vangen en mach. Daer teghen en verswijgt zy oock de Deughde niet, waer inne die is gelegen, ende wat hare vruchtē sijn, namentlijck blijdschappe, vreught, geneugt, vrede, rust, ende lust inden H. Geest. Wat werckt zy deur sulcke lieflijcke beschrijvingen der Deugden anders, dan een behaeghlijcke aenlockinghe, een begeerlijck verlanghen, een soete hope, ende een hertelijcke luste, nasporen, vinden, kennen, beminnen ende ghebruycken van de Goddelijcke goetheydt? Sy verstreckt elcken dat hem noodigh is, den blinden 't ghesichte, den swacken sterckheydt, den ziecken ghesontheydt, den verdoolden een wegh, den Dooden het leven, ende den onwijsen wijsheydt, kennisse, verstandt, Oordeel, ende Waerheydt. Somma, zy is den Arck Noe, die haren Gheloovighen voor den quaden beschermt, ende den Ladder Iacobs, met welcke men opstijght ten Hemele-waert. Doch en is zy alle sulcks eenen yeghelijck niet sonder onderscheydt. Voorwaer neen, zy en ist niemandt anders dan den hongherighen Gheestelijcken ooren die haer be-

gheerlijck hooren, ghehoorsamelijck volghen ende int volharden hare waerheyt bekennen, en□ daer door gevrijdt werden. Twijfelt ghy Leser, of ghy oock gheestelijcke ooren hebt, so ondersoeckt u selve, of ghy doof sijt inden Vleeschelijcken ooren, so dat ghy deur meninge smertelijcke ondervinden het loghenachtighe Serpent voor valsch bekennende teghen desselvens bedrieghlijcke inblasinghe den ooren sluyt, sijn verleydende stemme niet meer ghehoor en wilt gheven. Dese dooven inden vleesche, sijn scherp hoorende inden gheeste, ende hebben een lustigh verlanghen na de kennisse van der Waerheydt. Der Phariseen ooren hoorden wel de stemmelijcke klancke vanden uyterlijcken woorden ons Heeren Christi, ende waren nochtans inder Zielen af hoorende doof. Maer dese gheestelijcke ooren hooren metten Apostelen d'innerlijcke krachte vande levendighe woorden Christi Iesu. Daeromme zylieden, oock als alle d'anderen sich argheren ende af-wijcken, Christum niet en willen noch en konnen verlaten, dien zy weten de woorden des Levens te hebben.

Merckt dan, dat wy also hebben, niet alleen het uyterlijcke, maer oock mede het innerlijcke ghetuyghenisse vander H. Schrift, by aldien wy deur de hongherighe ydelheyt wacker, deur der naturen redelijckheyt omsichtigh, ende deur der Schrifturen ghetuyghenissen geware werden, vernemen, ghelooven, verstaen ende bevinden, dat wy zot, snoode, zondigh ende quaedt sijn, ende dat Godt alleen wijs, Eerwaerdigh, heyligh, ende goet is.

Dan beghint men het Beelde Godts in ons eerst recht te vernemen, ende dan beghint het Zadeken des Levendighen Woordt Godes in ons eerst in der Waerheydt vruchtbaer te werden. Soodanighe bevindtlijcke Kenners van heure eyghen Zotheyt ende van Godes Wijsheydt, [+]weten ontwijfelijck dat Godes Woordt niet boven henluyden, niet verde, niet inden Hemels, noch oock niet over Zee ons onthemelt, ontvreemt, ofte verborghen is, meer dat het na by is, by ons in onsen mondt ende in ons herte, omme dat te volbrenghen. Also weten zylieden mede warachtelijck, dat Redelijcke Menschen in onverstandt blijvende, gheen onschuldt altoos en hebben, ghemerckt die goede Godt de voorsz. noodruftighe middelen ende behoeften, omme tot verstandigheydt te gheraken, niemandt en laet ontbreken. Wil yemandt hier af noch breeder ghetuyghenisse, die les einder Schrifturen de beloften ende toesegghen Godes, desen aengaende, allen goedtwillighen herten ghedaen. Daer sal hy van [+]Christo gheseydt bevinden: Ick sal u eenen mondt ende wijsheydt gheven. Maer soude men willen segghen sulcks niet allen Menschen maer alleenlijck den Apostelen Christi toegheseyt te sijne, niet teghenstaende 'tselve allen gheloovighen, lijdende om den name Christi, toegheseydt te wesen blijckt, so wil ick vraghen, of [+]Christus (opten welcken den Gheest Godes, [+]den Gheest des Wijsheydts, den Gheest des Verstandts, den Gheest des Raedts, etc. berustende is) allen gheloovighen niet en is gheschoncken? Is hy ghebenedijdt den gheloovighen gheschoncken, so ontfanghen zy oock met hem desen Gheest der Wijsheydt met alle de Godtlijcke Schatten die in hem verborghen [+]sijn. Van desen Ontfanghers sprack de Heere: Vader ick dancke u, dat ghy dit den Wijsen verborgen ende den cleynen ghegheven hebt.

[+]Deut.30.13.

[+]Lu.21.15

[+]Eza.11.2.

[+]Esa.9.6.

[+]Mat.11.15

Hier mede houde ick ghenoeghsaem bewesen dat onverstandigh blijven zonde is. Nu staet [+]noch te betoonen, dat sulcks oock des menschen eenighe zonde is, daer alle Doolinghen alleen wt spruyten.

[+]7.
Onverstādig blyvē is zonde.

Men vindt gheen Menschelijcke wercken die erghers anders wt voortkomen, dan wt de geneghentheydt der naturen, als daer sijn athemen, verdouwinghe van Spijse, ende dierghelijcken, ofte wt een vrijwillighe verkiesinghe, als te weten, bidden, vloecken, ende andere van dier aert. De wercken der natuerlijcke gheneghentheyt gheschieden buyten onse beradinghe, voornemen, ofte wille, sonder eenigh eynde dat wy daer mede voor zonden mogen hebben, maer wert in ons ghewrocht vande Nature self, ende en is daeromme Deught noch zonde want (so voor verhaelt staet) is alle zonde, desgelijcks alle Deughde vrywilligh, maer alle wercken der Menschen, comende wt eenen vryen willekeure, hebben in des menschen voornemen een eynde, daer toe die gheschieden. Het eynde alder Menschen wercken is Goetheydt. Want elck alle sijn doen ende laten hem selve ten goeden doet of laet, te weten, op dat hem sulcks goet soude sijn. Nu bestaet des Menschē goet (so de beste verstanden ghevoelen) meest in Lijf ende Ziele: werden oock eenige Menschelijcke goeden ghenoemt die buyten den mensche sijn? Der zielen goeden sijn Deughde ende Geleertheydt, des Lichaems sijn Ghesontheydt, Sterckheyt, Schoonheydt, Rascheydt, ende diergelijcken eenighe meer. De goeden buyten den Mensche sijn Eere, Conste, Rijckdom, Macht, Edelheyt, ende Waerdigheydt. Nu en machmen gheen zonde noemen die niet schadelijck en is, of inder Zielen of inder Lichamen of in d'uyterlijcke goeden, maer zy sijn meest al schadelijck in alle drie: Als overdadelijcke gulsigheyt, den rijckdomme, naem ende fame, den Lichame ende den ziele quetselijck is. De Bedriegher, Woeckenaer of Gierighert vermeert sijn ghelt, maer minder sijn eere ende ruste des ghemoets, ende deur 'tghestadigh nadencken ende sorghen niet konnende slapen, kreuckt ooc sijn Lichame: Somma, ahet derven van bescheydenheyt doet alle dinghen misbruycken, ende alle misbruycks quetst den misbruycker, soo brenght dan immers de zonde het contrarie in allen dinghen van heure begheerten, want zy willen ende meynen 'tgoede ende nutte, ende zy verkrijghen 'tquade ende schadelijcke: Wat oorsake machmen anders hier af ghevinden, dan het Onverstant in't verkiesen? Met opsetten wille doet niemandt hem selve quaedt, [+]oock de vertwijfelde Menschen niet als zyluyden hen selve dooden. Want wy meynende, dat niet te leven henluyden beter is, dan sonder alle hope in verdriet te levenwanen oock hen selve wat goets te doen, als zyluyden hen selve deur den snellen doodt heure langhdurighe pijne of verdriet ontvluchten, ende daer deure heur verdriet minderen. Daer inne zyluyden nochtans bedroghen sijn, ende deur Onverstand qualijck oordeelen. Want zuluyden niet inder waerheyt en verstaen dat sulck heur cort lijden haest in een eeuwigh verblijden soude veranderen by aldien zy 'tselve in Gode gheduldigh droeghen. Desgelijcx en bemercken zy oock niet dat sulcke heure onwillicheyt int lijden 'tselve verdubbelt,

[+]*Neminem peccare sine causa. August. Lib. 2. Confessio, cap. 8.*

ende dat heure vertwijfeltheyt henluydē voordert uyt de ketele (soo men seyt) inden vuyre, dat is uyt een dragelijck tijtlijc, in een ondraeglijck eeuwigh lijden.

Vindtmen oock zonde, die niet teghen de Godlijcke ende natuerlijcke Wet den Menschen doet afwijcken van henluyden behoorlijcken eynde, 'twelck is goet ende salig worden? Waer uyt comt dat anders dan uyt Onverstandt? Machmen wel eenighe zonde noemen die niet met verachtinghe vande ware eeuwige Hemelsche goeden de valsche verganckelijcke aertsche goeden doet aenkleven? Wie baert dit anders dan de Onwetenheyt? of wat zonde can doch byghebracht werden die niet altijdt en misbruyckt (soo gheseyt is) in willen ofte wercken? Die den menschen niet verderflijck en is? Die den mensche niet en scheydet van Gode? ende die den mensche niet en coppelt aen den Duyvele? Comt dit misbruyck, dese verderfenisse, vervreemdinghe Godes en [+]Duyvelsche vereeniginghe oock erghens uyt voort dan uyt Sotheyt.dwaesheyt ende Onverstandigheyt? In saken diemen verstaet wert het beste vercoren, gout boven coper, coorn boven caf, ende medecijn boven venijn, waer by haest te mercken is dat in dit verkiesen van't alderquaetste voort alderbeste goet niemant oorsake en is dan alleen het moetwillige ende strafbare onverstant.

[+]*8. Onverstādigheyt al der zondē oorsake.*

Wt Onverstant, als uyt den eenigen wortele, spruyten[a] Toorn, [b] Verwaentheyt, [c] Hovaerdije, [d] Vermetelheyt, [e] Clappernye, [f] Twist, [g] Onghestadigheyt, [h] Dolinghe, [i] Godeloosigheyt, [k] Afgoderye, ende allen anderen zondē diemen bedencken ofte noemen mach. Zotheyt doet het [l] schadelijcke beminnen, [m] boosheyt wercken, de [n] ydelheydt betrouwen, den moeder [o] verachten, den vader [p] bespotten, ende Gode [q] lasteren. 't Vertellen van alle de zonden en soude gheen eynde nemen, soo en soude insgelijcx 'tverhael van Adam, van Cain, vanden Geusen, van Nemroth, Hismael, Esau ende allen anderen zondaren, die alle niet dan uyt strafbare Onverstandigheyt ghezondight hebben. Dat Adam de salighe waerheyt verlatende de verdoemelijcke Loghen gheloofe, quamt niet uyt Onverstant? Dat Cain hem selve vanden ghetrouwen onderstant eens so vromen Broeders beroofde, quam't niet uyt Onverstandt? Onverstandt ende anders niet was oock alleen van alle d'andere zondaren d'eenighe oorsaecke. [+]'t Welck Sint Augustijn aenmerckende geseyt heeft, *Dat onder zotheydts name allen zonden begrepen werden*.

[a] *Iob 5.2.*
[b] *Pr.26.16*
[c] *Pr.3.35*
[d] *Prov.18.26.*
[e] *Pr.9.13*
[f] *Pr.18.6.*
[g] *g Ecc.27.12.*
[h] *Pr.14.8*
[i] *Psa.13.1*
[k] *Esa.44.20.*
[l] *Pr.1.22.*
[m] *Prov.10.23.*
[n] *Luc: 12.20.*
[o] *Pr.15.20*
[p] *Pr.15.5*
[q] *Pr.19.3*
[+] *De beata yita,*

Gemerckt dan onverstandigh zijn in't gunt men verstandigh magh wesen, ende zonderlinghe in saken diemen behoort ende schuldig is te weten, sonde is: Aenghesien oock de mensche verstaen mach wat een oprecht leven is, dat hem boven al te weten betaemt, ende gemerckt de mensche uyter Natueren 'tgoede begeert ende meynt ain allen sijnen wercken, welcx verkrijghen hem behindert werd deur Onverstandt, daer uyt dan verstaen werden alle Dolinghen te vlieten, soo voor ghenoegh is ghebleecken, volght oock dat Onverstandigh blijven des Menschen eenighe zonde is, ende eenighe oorsake [+]van alle Dolinghen is.en Dit mijn voorstel voldaen zijnde, soude ick hier moghen ophouden, ten waer de selfde Liefde, die my port tot mijns Naestens nut, ende Godes eere, den arbeyt te doen vande onderscheydelijcke kennisse deser dinghen (na de mate mijnder gaven) in geschrift te stellen, my oock mede porde ten selven eynde te openbaren de middelen (soo veele in my is) hoemen uyten Onverstande ten verstande mach gheraecken, midtsgaders vande vruchten des Verstandts ende Zotheydts, daer af ick eerst wil segghen.

[+]*9. Onverstādig blyvē des menschen eenige zonde.*

Tot veele plaetsen inder H. Schrift vindtmen den Mensche gheleken bye enen Boom, want men nauwelijcx yet anders mach vindē, daer deur den aerdt ende nature

der goede ofte quade Menschen soo klaerlijck uytghebeelt can werden, gemerckt alle goede Menschen vruchtbaer ende daeromme den vruchtbare Boomen ghelijck zijn: maer de quade, levende heur selve alleenlijck, zijn anderen onnut ende oock veeltijdts als steeckelijcke doornen quetselijck ende schadelijck. Nu is alle Boom goedt of quaedt, is hy goedt, hy draeght goede, is hy quaedt, quade vruchten.

Dese vruchtbaerheydt van goede vruchten, eyscht God om onsen nut willen, ende niet om zijnen wille, die alder Fonteynen goet self sijnde [+]niet van onsen handen en ontfanghet, doch is der Menschen Saligheydt Gode eenen lust. Het is Godes lust te wesen by der Menschen kinderen, als sijnre Godlijcker aert deelachtig gheworden zijnde met lusten d'een d'ander beminnen, nut zijn ende mildelijck dienen: want dan syn sy een recht beelde Godes, navolgende [+]zijne Heylighe goedtheydt inde lieflijcke bewijsinghe der ghemeene goedtdadigheydt. In deser manieren verlustight hem Godt in de vruchten vanden goeden Paradijse Boomen, inde wortelen vande welcke, dats inden reynen herten hy Ghebenedijdt, als in een suyvere spieghele, zijn Beelde mach aenschouwen soo de selve wederomme hem Ghebenedijdt sien.

[+]*Job.22.3.35.6.7.*

[+]*Mat.5.48 weest perfect als uwen Hemelschen Vader is die over goedē en□ quaden syne sonne doet schynen,&c.*

Ter contrarien mach hier een yeghelijck bedencken, welcken grauwel zijn Heylighe goetheyt [+]heeft aen de quade Boomen, quade vruchten dragende. Voorwaer wert de Vijgeboom, die noch gheen quade vruchten en droegh, vervloeckt alleenlijck om dat sy ten behoorlijcken tijde vruchteloos was (denckt dit wel na Leeser, ende leert mercken wat onverstandigh blijven [+]werckt) wat oordeel sullen verbeyden die quade Boomen, menighte van quade vruchten draghende? Wat anders dan uytroedinghe ende verwerpinghe in den vuyre? Want hare vruchten [a] zijn onnudt, bitter om Eten ende niet dan verstooringhe [b], sy en spruyten niet uyt den soeten vreedtsamen ende aldernutste wortele der kennisse Godes. Dese verachten sy, ende *soo wie de wysheyt ende onderwysinge verwerpt is* [c] *onsaligh*, ydel is synen hope, sonder vrucht synen arbeydt ende onnut (ja verderflijck) zijne wercken, ghemerct daer af gheen vrucht en comt dan de bittere [d] doot. Dan sal Godt oock in heure verdervenisse, [e] als in een welverschulde straffinghe lachen, om dat syluyden als die lieve Godt henluyden riep ende zijne handen tot hen uytstreckte, hem ghebenedijdt niet eens aengesien, maer veracht hebben: Dan sullen syluyden oock in heuren ongeneselijcken noodt roepen, sonder verhoort te werden, ende soecken sonder te vinden, want sy des Heeren onderwijsinghe niet aenghenomen, nochte sijnen raedt ghevolght en hebben. Siet dese ende deser ghelijcke meer zijnde vruchten der quade boomen die sy selve ende niemant anders eten sullen.

[+]*Mat.5.8.*

[+]*Mat.3.10*

[a]*Sap.4.5.*

[b]*Pr.15.6*

[c]*Sap.3.11*

[d]*rom.7.5*

[e]*e Pr.1.23*

Desgelijcx sullen de goede boomen mede heure +vruchten self genieten, die daer sijn een soeticheyt +der reuckē, welcker bloeyselkens vruchten der eeren ende rijckdommen sijn. Loflijck sijn de vruchten der goede wercken. +*Ecl.24.23* +*Sap.3.*

Maer niemand en wane dat hy goede vruchten mach draghen, hy en zy eerst een goede Boom, noch niemandt en achte hem selve een goede Boom te wesen, ten zy dat hy't quade +vyandt ende ghestorven is. Die dan deur de kracht Christi in henliedē wonende, 't lichaem der zonden gestorvē sijn, mogen eerst bequaem wesen om Gode vrucht te draghen. Vraeghdy waat vruchten? Gheen vruchten des vleeschs, 'twelck zy dan met sijnen lusten al gedoodt ende ghekruyst hebben, maer vruchten des Geests, +als namentlijck Liefde, Blijdtschap, Vrede, Ghedult, Minlijckheyt, Goetheyt, Zedelijckheyt, Onthoudelijckheyt, ende Kuyscheyt. +*Rom.7.10* +*Galat.5.*

Dit sijn de goede vruchten ghesproten wt Wijsheyt, Verstandt ende Kennisse. Maer de +boven verhaelde quade vruchten comen voort wt Onverstandigheyt, waer deur de Zotten der Zonden ghevanghers werden, ende zy in onghenaden Godes blijven. +*Eza.5.* Alle die, ende ontallijcke +meer andere quaden comen gewislijck opten onverstandighen. Want alle menschen +in den welcken gheen kennisse Godes is, zijn ydel: Die ydel is, en heeft gheen goet inne: waer niet goeets en is, moet niet dan quaetheyt sijn, ende waer quaedtheyt is, daer moet ghequel ende verdriet sijn, want ghelijck goetheydt der Zielen ghesontheydt ende saligheydt is, soo is quaedtheyt der Zielen zieckte ende onsaligheydt. +*Esa.27.11* +*Sap.13.1*

Dese onsaligheydt werdt bevonden van alle onverstandighen, die volhardigh daer inne blijven, somen aen den grooten hope ziet. O wat vindtmen al zotte sinnen onder graeuwe hayren *Kinderen van hondert jarenm die sterven sullen*, +ende hondertjarighe zondaers die ter Hellen varen. Meest alle de Menschen sijn kindsche Leerjongers int verstandt, manlijcke Meesters in boosheyt. In dese zotheyt blijftmen meest deur quade Gewoonte, Ongeloove, Eyghen behaghen ende Onachtsaemheyt. +*Eza.5.20.*

Hoe aenclevende Lijme de quade Gewoonte +is, verclaert Godt deur den Prophete, seggende: *Indien een Ethiopier mach veranderen sijnen huydt, of een Lupaerdt sijne vlecken, zo condt ghyluyden* (meynende 'tzondigende volck) *goet doen, daer ghy 'tquade geleert hebt*. Dese Leeringhe van't quade, is de rechte Erf-zonde van +onsen voorouderen op ons gheerft, tot in den derden ofte vierden grade toe dickmael ons aen clevende. +Als de zonden (hoe grouwelijck die oock moghen sijn) inde ghewoonte sijn ghecomen, +so achtmen die cleyn, ofte niet altoos, sulcks dat die dan niet meer gheheelt, maer geroemt werden. Onse voorouders hebben in grooter menighte de Hoerderye, de Dronckenheyt, de Gierigheydt met meer andere zonden so ghestadelijcken ghepleeght, dat Maeghden te schenden een Hoflijckheydt, waerschappen sonder Dronckenschappe een schande, ende Gierigheydt een vroedtheydt werdt gheacht. D'een volght d'ander, so d'Oude pijpen, dansen de Ionghen, 't is al Landts Eere Landts zede, ende sijn dese verdorven Godloose Lants zeden tot sulcker volcomenheyt gheresen, dat wederomme ter contrarien de deugde in schande verkeert is. Die niet beestelijck inslorpen en wil, noemtmen een fantastrijcke ofte Sectarius, die liever schade lijdt dan onrecht doet, noemtmen een Zot, ende indien yemant kuysch leeft voor sijne Echtelijcke state, ofte daer inne alleenlijck met sijne Beddeghenoot vernoeght, men seydt spottelijc dat hy zotte kinderen winnen ofte Lazarus werden sal. Vertwijfeltmen meest aen den ghenen die schaemt ende eere +*10.* *quade gewoonte doet in onverstant blyven.* +*Ier.13.23.30.14.* +*Pro.22.6.5.12* +*Eph.4.22*

(soo men seyt) ter kercken hebben gebracht, wat hope salmen hebben tot de ghemeene werelt alsoo deur quade ghewoonte van alle schaemte vervreemt sijnde? Onghewoonte schijnt ledebreeckinghe, d'aengewende zonden schijnen Licht, de onghewoonlijcke Deughden swaer, voorwaer langsaem ontleert men daer men langhe over gheleert heeft. Met haest en geneest een wonde die dickmael ververscht werdt, ende swaerlijck leertmen oude Honden aen banden gaen.

Als de menschen al somtijts eenighe goede begheerte ghevoelen omme 'tquaedt te verlaten so en kennen zy oock met eenen ooghenblijck daer niet af te scheyden, daer aen zy met langher tijt ghecomen sijn: Neen seker, men en verlaet so lichtelijck sijn oude zeden niet, alsmen sijn oude schoenen verwerpt. Dan verstreckt de [+]quade ghewoonte een kercker, boeyens ende [+]strick voor den beenen der goeder begheerten, behinderende met hanteringhe van de gewoonlijcke [+]zonden de voorghenomen Deughde. Hier [+]doet sulck mensche dan, niet het goede dat hy [+] wil maer het quade dat hy niet en wil. Voor welcke quade ghewoonte de Predicker getrouwelijck waerschouwende seyt: Doet gheene boosheyden, op dat u die niet en begrijpen. [+]Wat is dit anders gheseyt, maeckt men dickmael pleghen van zonden selve gheen boeyens of stricken, om u eyghen beenen inne begreepen te werden? Also ghebiedt Godt mede sorghvuldelijc den Israeliten dat zy niet en sullen wandelen [+]na den ghewoonten des Lands Egypti, daer zy gewoont hadden, nochte na de gewoonten des Lands Canaan, daer zy vomen souden, meer dat zyluyden sijne Ghebeden souden volbrenghen.

[+]*Pro.5.22*
[+]*Sap.17.17 18.*
[+]*Ezai.5.18*
[+]*2 Esd.9.17*
[+]*Ro.7.23*
[+]*Eccles.7.*
[+]*Levit.18.*

Wat is nu stercker in ghewoonte dan datmen de Hemelsche Redene misbruyckt tot vergaderinghe van Aerdsche dinghen? Wie begheeft sijn verstandt omme te leeren begrijpen wast sijne nut is? Immers indien yemand sulcx met ernst voor heeft, elck pijnet hem te lasteren, te ontraden, ende te behinderen, recht oft een ydelheyt, zonde ende schande waer te verstaen wat een Mensche is, ende wat hem betaemt te doene. Daer hoortmen, wilt niet hoogh wijs sijn, sulcks te verstaen en is allemans dinck niet, men moet simpelijck ghelooven, ende meer dierghelijcke qualijck te passe ghebrachte redenen. Maer meer dan moghelijcke naerstigheyt te doen, om 't vervloecte gelt in grooter menichte deur schalckheyt, valsheyt, ende bedrogh meesterlijck t'samen te schrapen dat is een sake die den mensche betamelijck is. 't Is wel waer, dat in saecken de Drievuldigheydt, d'Eeuwigheydt, de maniere van der Verrijsenissen ende andere dierghelijcken aengaende, als des menschelijcken begrip ontrijsende, sulcke sproken rechtelijck plaetse hebben, maer int ondersoecken hoemen hier recht ende wel soude moghen leven gheensins. Want daer werdt ons bevolen kloeck ende voorsichtigh te sijn als Serpenten, omme ons voor des ouden Slanghs listigheydt te hoeden. Maer dese eenvuldige Godlijcke werelt (God wouts)

saghe gaerne dat elck in Sotheyt haer ghelijck bleve et verstandt ende onschuldighe leven der Vromen hen niet tot een berispinghe ende beschaemtheydt en soude ghedyen. Dit altsamen komt uyt de quade Ghewoonte. So wichtighen quaedt is van jonckx op int quade te wennen.

+Want men wert oock door dese quade Ghewoonte in ongheloovigheyt hartneckigh, gemerckt het den menschen soo verde brenght dat zy niet en willen ghelooven dat yemandt verstandigh werden, 'tquaedt kennen, haten ende laten, 'tgoede oock kennen, dat beminnen, aenkleven, recht leven, een goede Conscientie verkrijghen, ende in somma datmen Gode alleen dienen ende een Christen mensche wesen mach. Dit gheloove is by de ghemeene Werelt soo verde te soecken, dat sulcx van heur treffelijckste Leeraers ende Leyders voor een Ketterye wert ghehouden. Seyt dan yemandt dat sulcx behoorlijck ende betamelijck is voor een recht Christen mensche, terstont vraeghtmen, waer is sulcken mensche? wijster ons een, ende dierghelijcken, daer mede als met een onmoghelijcke sake spottende, want elck oordeelt ander na zijn eyghen herte, ende soo syluyden sulcx in hen gheensins en bevinden, oordeelen sy oock vermetelijck dat gheen soodadighen Christen op aerden wesen en mach: Wat crachte dit Ongheloove voorder heeft om den Mensche in Onverstandt te houden, suldy verclaert vinden int naestvolghende Boecxken, d'welck sulcx sonderlinghe begrijpende is.

+*11.*
Ongelovige hout in onverstāt.

+Waer dan niet moghelijck te wesen ghelooft en werdt dat een Christen alles dat de Wet Gods ghebiedt in Christo vermach, daer en maecktmen oock niet veele wroeghens over d'ongherechtigheyt diemen dagelijckx pleegt, want niemant en beschuldight anderen (ick swijghe hem selve) om niet te doen dat hy onmoghelijck ghedaen te worden ghelooft. So men dit eerst houdt inden kleyne oft daghelijcksche zonden, soo houdtmen oock deur gewoonte metter tijdt inden hooft ofte doot-zonden. Aen lapkens leert de Hondt leder Eten. Hier deur comtmen allencxkens soo verde dat sy ten laetsten sonder alle wroeginghe van Conscientie zondighen, want het volght nootlijck datter gheen beter oordeel en mach wesen, dan daer verstant is. Soo sy dan deur de ghewaende onmoghelijckheyt verstaen hen selve onschuldigh te wesen int zondighen, hoe sal henluyden valsche ende zotte Conscientie hen connen straffen? Doch noemen sy niet te min hen selve sondighe menschen metten monde, maer hoe sy dat doen metter herten, can een simpel verstandt hier uyt licht mercken: +waerlijck in der herten segghen dese Godtloosen, daer en is gheen God: loochenen syluyden dan eenen Godt te wesen, soo en konnen sy voorwaer oock niet met allen houden van oordeel, Hemel, ende Helle? Noch en konnen oock niet veele wroeghens hebben (hoe wel sy nemmermeer onghenoeghen derven) over heure zonden.

+*12.*
Eygen behagē hindert ten verstande.

+*Psa.14.1 ende 53.1*

Daer men sich alsoo onschuldigh acht, gheraecktmen terstont in Eyghen behaghen, die den mensche vroedt maeckt, dat hy vol zonden zijnde deughdelijck, ende blindt zijnde scherpsichtigh is. Desen blijven heure zondē, spreect +die waerheyt. Want in dit eyghen behaghen en werdt gheen ghebreck noch behoefte ghekent, daer en wert oock gheen vyandt nochte strijdt vernomen, daeromme sulckdanighe menschen in heuren verblinden oogheng heen gherechtigheyt behoevende, die niet en begeeren, ende oock gheen pericule van aenvechtinghe beduchtende, hen selve stellen inden vrede, by der Ammoniten Coninck Naas den Iabesiten aengheboden, te weten dat hy henluyden +(behalven heuren willighen dienstbaerheyt onder hen) oock uytsteken soude heur alder rechter ooghe, dat is het rechte verstandt berooven soude, om

+*Ioa.9.41.*

+*1.Reg.11.1.*

welcke onsalighe vrede te verstoorē Christus het swaert zijns tweesnijdende [+] waerheyts.

[+]*Matt.10.33.*

Niet langhe en is de mensche aldus ghekomen deur Eyghen behaghen in een valsch ghenoeghen [+](vol onghenoeghens nochtans) hy en gheraeckt oock in een roeckeloose Onachtsaemheydt zijnre Ziele. Daer mede en becommert hy sich dan niet, leyt sonder achterdencken in zijn sorgheloose versuymelheydt, rust in zijn traghe Onlustigheyt, ende sluymert inden nacht zijnder Onverstandigheyt. Wie arbeydt om te verstaen, dat hy wel waent te weten? Wie vreest zijnen vrundtghewaenden vyandt? Of wie is naerstigh om verwerven 'tgunt hy hem onnodigh waent? voorwaer niemandt. Ist dan oock vreemt dat de wijsheyt verde van den waenwijsen blijft? Dat de onbehoetsame [+]vanden vrundtschijnenden vyandt verwonnen blijft, ende dat de listighe traghe ghestadelijck in armoede des verstants blijft? Alsoo heeft de vyandt in dese veylighe sorgheloose ende onachtsame Slapers zijnre volle ruymte, niet alleen om zijn quade zaedt te saeyen, maer oock [+]mede om de goede terwe na zijn believen uyt te [+]roeden. Want in desen heefthy sonder eenighen strijt of wederstandt een volcomen Heerschappye. Daer dan teghen 'tquade ghenen strijdt en is, en can oock gheen verwinninghe zijn: daer gheen verwinninghe en is, moet de Duyvel Abt blijven, daer die Meester blijft, en blijft niet dan Duysternisse, Loghen ende Onverstant. Daer siedy hoe de menschen in Onverstandt blijven, verouden ende sterven deur quade Gewoonte, deur Ongheloove, deur Eyghen behaghen ende deur Onachtsaemheydt. Laet ons nu oock sien de middelen waer deur men mach comen uyt Onverstant tot verstant.

[+]*13.*
Onachtzaemheyt hout in onverstāt.

[+]*Ecc.25.7*

[+]*pro.14.33*

[+]*Prov.6.6.7.11.*

Hier voor heeft men moghen verstaen dat [+]gheene sondaer overmidts het afwijcken vande goetheydt Godes, ons alder voetsele ende zaligheyt, sonder ghequel, verdriet, onghenoeghen ende smerte (al waert oock sonder wroeghen) en mach leven. Hoe wel nu 'tselve vande ghemeene wereldt uyt oorsaken voorsz. ongheacht blijft, so vintmer nochtans al eenighe die 'tselve wackerlijcken ter herten nemen. Als dese sich wat bedaren ende bedencken, connen syluyden oock deur 'tghetuyghnisse heurder Redelijckheydt (ick swijghe noch der Schrifturen) lichtelijck begrijpen dat de menschen tot soodanighen pijnlijcken leven niet gheschapen zijn van Gode, die van alle 'tghemeen ghevoelen der menschen Goedt ende een liefhebber van't menschelijcke gheslachte ghelooft werdt te wesen. De mensche aldus verstaende dat hy tot een salighe ruste ende niet tot een verdoemelijcke onrust gheschapen is, begint het ghequelle vyandt ende den ruste vrundt te werden, des hy gaerne dan 'teene ontslaghen ware, ende 'tander gaerne soude verkrijghen. Sulckdanighe begint int lesen der H. Schrifturen, de beloften daer inne beschreven soo veele te ghelooven, dat hy ontwijfelijck betrout deur Godes ghenadighe hulpe in Christo wat

[+]*14.*
Aēwysinge om tot verstant te gheraken.

min zondigh ende wat meer deughdelijck te werden dan hy is. Veele Menschen nu al tot desen state gecomen zijnde verloopen sich jammerlijck inden Ceremonien, om 'tghebruyck vande welcke sy partijden, twisten, ende kijven, blijvende meest al heur leven deur daer inne, sonder ter deughden te gheraken, ende dit al mede deur een grof Onverstant, want sy +soecken buyten hun dat binnen heure herten is, 'twesen inden schaduwen ende de Levendighe by den Dooden. Maer die nu deur versochtheydt ofte deur 'tvolghen vander besochte verstandighen raedt niet meer in Menschen en betrout, nochte gheens Menschen opinien meer en ghelooft, is twijfelijck, sorghvuldigh ende anghstigh, vresende in alle sijne saken voor verleydinghe, welcke vreese de sekerste hoede +voor doolinghe is. Sulckdanighen Mensche noemt de Heylige schrift nu al wijs, overmidts hy gheene bedrieghers, nochte oock hem selve meer en betrout, ende comy alsoo metter tijdt inde vreese des Heeren, wiens Gheboden hy groot te achten ende wiens Oordeel hy te ontsien +begint, ende dese vreese is 't beginsel der Wijsheyt. Daer na slaet hy deur die vreese Godes oock sorghvuldelijcken gade, niet op 'tghebruyck van dese ofte die Ceremonien, maer op sijne paden, dat is: op sijne ghedachten, lusten, begheerten, willen ende wercken, hoedanigh dit zijn, waer toe die strecken, ende waen die komen. Die bevint hy altijdt zot, blindt ende onverstandigh, streckende deur 'tvolbrenghen van ydele lusten tot Godes oneere ende zijn selfs bederven, ghesproten zijnde alleenlijck uyt zijn valsche opinie, bedrieghlijcke wane ende blindt verkiesen. Aldus *sijnen +wegh, wandel ende leven te verstaen, is der wysen cloeckheyt*. Ende want hy 'tselve verstaet niet dan alle ongherechtigheyt te wesen, so oordeelt hy hem selve waerdigh te zijn alle straffinghe, pijn ende ghequelle, ende wordt alsoo dese (deur sulck oordeel) rechtvaerdighe Mensche, een Beschuldigher zijns selfs, te weten zijns onrechtvaerdigheyts. Hier bevint hy in der waerheyt die salighe rouwe, daer vertroostinghe na volght, want hy en treurt nu niet +meer om de straffe, ghemerckt hy die vrywilligh hem selve opleyt, maer hem bedroeft zijn boosheyt, die hy nu kendt, haedt ende gaerne vermelt saghe. Maer want dese boosheyt niet in een ooghenblick tijdts, dan allencxkens metter tijt deur quade Gewoonte in hem ghewortelt is, soo valt hem die noch al dickmael een letsele van't volbrenghen zijns goeden voornemens, doende (so voor ghehoort is) noch dickmael, met het ghewilde goedt, maer het niet +ghewilde quaedt. Nochtans overmidts dese vyantschap teghen 'tquaedt inder waerheyt (dat is in't beloofde zaedt der vrouwen Christo Iesu) bestaet ende levendigh is, soo en mach die niet rusten, maer arbeydt ghestadelijck omme 'tquaedt te verdrijven, te vernielen ende te dooden, want dit zaedt is oock 'tzwaerdt, ghesonden om den valschen vrede voorschreven verstooren. Ghelijck nu het voorschreven quade deur de quade Ghewoonheydt deur veele oeffeninghen inden Mensche is ghewortelt, soo begint daer benevens oock deur dickmael deught willen, deught bestaen ende (somtijdts) deught pleghen, de goede gewoonte der deughden, den Boom des Levens, beneven den boom des Doots te wortelen ende plaets te nemen, daer deur de quade Ghewoonte dan verliest even soo veele voedtsels ende saps, als daer nu min quade ende meer goede oeffeninghe is. Also verdort ten laetsten den boom der sondighe ghewoonten, ende wert (doch metter tijt) oock met zijne wortelen uytgherodet ende gantschelijck vernielt, in welcx plaetse de goede Ghewoonte (soo de Mensche niet ledigh, nochte sonder goede ofte quade oeffeninghen leven en mach) toe neemt, wast ende hare wortelen breet uyt spreyt, maer middeker tijdt moet sich de mensche noch

+*Deut.30.*

+*Eccles.18*

+*Ecc.1.16*

+*Pro.14.8*

+*Matth.5.*

+*Rom.7.*

al lijden, sijnen ghebrockten pap self met bitterheydt op eten, ende in Lijtsaemheyt zijn saligheyt wercken. +Siet alsoo vreest de Wijse ende wijckt +van't quade, dit wijcken van't quade is verstant. +*Prov.14.*

Sijne weghen ende boosheyden aldus inder waerheyt bevindtlijck niet uyt lesen verstaende, misprijst, veracht, ende vernedert de Mensche sich selve, niet hypocrijtelijck, maer warachtelijck, ende wordt gantsch kleyn in zijn selfs oogen. +*Iob 28.28*
Sulckdanigen cleynen geeft God +zijn wijsheyt: Want waer dese ware Ootmoedigheyt is, daer is oock Wijsheyt. Vintmen oock nutter, nootlijcker, loflijcker of meerder wijsheydt, dan hem selve soo grootlijck te kennen? +*Ps.17.113*

Desen cleynen kinderkens alsoo deur oprechte kennisse heurs snoodtheyts afghewent ende ghespeent zijnde vande smeeckelijcke Melck +der jeughdelijcke lusten ende vanden aenghewenden zeden der onwijse kindtsheydt, gheeft God soo gheseyd is) zijn Kennisse ende doetse 'tghehoorde verstaen. Want int bekennen sijns Onverstandts, bemerckt hy hoe noodtlijck hy 't Verstandt behoeft, sonder 'twelck men niet rechts en can ghedoen. Dese ware kennisse sulcker behoeften doet hem om wijsheyt sonder eenigh twijfelen gheloovigh bidden van den Vader des Lichts, die sulcke sijne gaven +sodanighe Bidders overvloedelijck gheeft. Dit zijn oprechte herten die na wijsheyt spooren ende +die alsoo deur oeffeninghe ende versoeckinghe +tot verstant komen. Dit zijn de menschen die wel doen ende Rechtvaerdigheyt onderhouden, +den welcken oock vanden Heere Wijsheydt +wert ghegheven, want sy uyt grooter begheerlyckheydt, al vroegh inden morghen daer na +waken, ende haer daeromme oock lichtelijck vinden. Overmidts syluyden, de Wijsheydt Christum Iesum alsoo beminnen, dat sy heur selve met alle heure zotheydt als dreck achtende +willigh versaken ende laten, alleen om te ghewinnen Christum, dien sy in alle zijne voetstappen, waer hy oock gaet, navolghen, wiens bevelen syluyden in als ghehoorsamende, syluyden +om zijne heylighe woorden blijven, ende daeromme oock zijne Iongers zijnde, tot kennisse der Waerheyt komen, die henluyden dan ten laetsten van alle bedrogh, valscheyt ende tyrannye des Loghens bevrijdt ende verlost, ende dit deur zijnen beloofden Gheest, diese van d'eene klaerheydt tot d'ander voerende in alle waerheydt leydet ende henluyden van de kindtsheydt deur de Ionghelingschap tot volwassen Mannen ende bedaerde Ouders int verstant daer stelt in Christo Iesu, +*Iacob.1.5* +*Pro.17.21* +*Es.28.19* +*ecc.43.37* +*Eccles.1.* +*Sapien.6.* +*Philip.3.* +*Ioan.8.31.32*

O hoe eerwaerdigh is sodanighe Ouderdomme, +*die niet na de lanckheyt van tydt, nochte na en tghetal der Iaren, maer na de gryse sinnen ende na een onschuldigh leven gherekent werdt*. Is d'ouderdomme niet een Croone der Eerwaerdigheydt + die inden wegh des Rechtvaerdigheydts wert bevonden? Ist voor de grijsheyt, + Oordeel ende voor d'Oudtheydt raedt te ver- +*15. Eerlycke Ouderdomme.* +*Sap.4.8.* +*Pro.16.8*

staen, niet loflijck? Is versochtheyt ende des Heeren vreese voor den Ouden niet prijselijck? Wat machmen doch roemwaerdigher gevinden, dan verstandighe ende raedtwijse Ouderdomme? +Dese Ouderdomme is de Boome aen den waterbeke (vanden Fonteyne des Levenden woordts Godes vlietende) gheplant, die zijne vruchten (wel rijp zijnde) als gouden Appelen in silveren schalen voort brengt t'zijnder tijdt, van welcken Boom oock niet een bladeken en valt, want sy blijft in eeuwiger eeren altijt groeyende ende bloeyende, so dat hem alle zijn doen ende laten wel geluckt, want sonder raedt, oordeel ende voorsichtigheyt en doet sy niet. Daeromme zijn de vruchten van sulcken +Boom vruchten des Lichts in alle Goetheydt, rechtvaerdigheyt ende Waerheyt. Och hoe saligh zijn sodanige Boomen geplant aenden wateren, soo dat heure wortelen gheen dorheyt +en vreesen, heure bladen altijt groen zijn ende heure tacken nemmermeer op en houden, van aenghename lieflijcke ende heylighe vruchten te draghen.

+*Psal.1.*

+*Ephe.5.9*

+*Hie.17.7.*

+Hoe schandelijck, schadelijck ende verdoemelijck ist oock wederomme te blijven eenen quaden Boom ende een vervloeckt kindt van hondert jaren? Wat vintmen doch verachtelijcker +dan oude sotheyt? Daer gheen wijsheyt en is, daer en is oock niet goets, daer niet goets en is, en mach oock gheen eere wesen, diemen vander deught niet scheyden en can: daer gheen eere en is vintmen niet dan zonde, snootheydt, laster ende schande. Der sotten herten zijn als ghebroken +vaten, gheen wijsheydt en connen sy +behouden, want sy verwerpen des Heeren +woort, daeromme sal dat onverstandighe volc gheslaghen werden, sy en kennen Gode niet ende en sullen daeromme oock van Gode niet [a] bekent, niet [b] ontfermt, nochte niet [c] aenghenomen werden.

+*16. Schandelycke ouderdōme.*

+*Prov.19*

+*Eccle.21*

+*Hierem.8*

+*Osias 4.*

[a]*1.Co.14*

[b]*Esa.27.*

[c]*Osias 4.*

Dit bedenct, verstaet, ende neemt doch eens +ernstelijck ter herten (vroomhertighe Leser. Slaept niet meer O ghy trage, op dat u d'armoede niet en verdrucke, maer gaet totten Mieren om hare voorsichtigheydt te aenmercken, wat staet ghy hier alle den gantschen dach +ledigh? Is u bekent wanneer de Heere sal komen? Vreest ghy niet metten bladeloosen Vijgheboom vervloeckt, ende metten quaden Boomen in eeuwighe helsche vuyr geworpen te werden? Waeromme begraefdy 'tpont ws redelijckheyts in d'aertsche sorghen ende lusten sonder den Hemelschen woecker daer mede te benaerstighen? Droomt u dat ghy beter dan den onnutten knecht ghehandeldt sult werden? Dat ghy schadelijcke booswichten genadelijcker dan dien onnutten, niemandt schadelijcken, bloet gestraft sult wesen? Is hy vermaledijt +die 's Heeren werck versuymelijc werckt, maer nochtans dat werckt, wat sal men van u verwachten die des Heeren werck gantsch ledigh staende ghestadelijck des Duyvels wercken werckt? Waent ghy dat in u outheydt te doen? Wie versekert u den morghen: Mach u de +Doodt huyden niet als een visch aen zijnen angele uyt der werelt trecken? Mach God (O dwasen) in desen nachte ws onverstants uwe ziele niet van y eyschen? Waer meyndy dan in desen schielijcken ende snel verby lijdende comste des Bruydegoms olye in uwe Lampen te becomen? Dat ghy in uwe Ionckheyt niet vergadert en hebt, hoe suldy't in u Oudtheyt + vergaderen? Voor uwen sterfdagh werckt Rechtvaerdigheyt, want by den dooden en suldy +ghene spijse vinden, vertoeft doch niet langher u te bekeeren totten Heere, noch en vertreckt +niet van dage te dage, want zijn toorn sal onvoorsiens comen. Wort doch eens verstandigh ende leert met ondervintlijcker waerheydt verstaen

+*17. Vermaninge tot verstandigh werden.*

+*Pro.6.6.9*

+*Ierem.28*

+*Eccles.9.*

+*Eccles.25*

+*Ecc.14.17*

+*Ecc.5.8.*

den sorghlijcken state ws levens: leert u zotheyt kennen, haten ende laten, wordt behoevers, begheerders ende minnaers van die schoone wijsheyt, so sult ghyse lichtelijck vinden, want sy loopt haren soeckers selve int ghemoete, ende laet haer copen sonder geldt. Gaet alle tot dese Fonteyne des levens ende drinckt daer, niet soo veele als die overvlietende Adere uyt straelt, nochte niet soo veele als u sotte ende te vroege geestelijcke gierigheydt wel soude begheeren, maer soo veele tot lesschinge van uwe dorre kele ende tot nootdruftigen onderscheyde uwer teghenwoordigher behoefte ghenoegh is. Op dat het onmatelijck inne swelghen den drincker niet tot schade ende den ondersoecker der glorien niet tot een verstootinge en ghedye. Dit jont God u allen, dats gewisse, misgont ghyluyden u selve dat niet, soo moet ghy't verkrijghen. Amen.